

MÜHARİBƏDƏN SONRAKI BƏRPA ŞƏRAITINDƏ TƏSƏRRÜFAT SUBYEKTLƏRİNƏ INVESTISIYA QOYULUŞLARI VASİTƏSİ İLƏ İQTİSADI POTENSIALININ İNKİŞAFI

Xəlilov Zaur Ağahüseyn oğlu

*Elmi rəhbər: Kərimov Mehman İham oğlu, İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru
Mingəçevir Dövlət Universiteti*

.Böyük Vətən Müharibəsi Sovet İttifaqına görünməmiş ziyan vurdu. Müxtəlif hesablamalara görə müharibə zamanı 50-80 milyon insan öldü. Bunların 25-27 milyonu sovet vətəndaşlarıdır (hərbi qulluqçular, milis döyüşçüləri, partizanlar, mülki əhali arasında alman işğalı siyasətinin qurbanları). Eyni zamanda 1710 şəhər, 70 min kənd, 32 min sənaye müəssisəsi, 65 min kilometr dəmir yolu, 98 min kolxoz, 2890 maşın-traktor stansiyası yer üzündən yox edildi.

İqtisadiyyata dəymiş birbaşa zərərin təxmini məbləği 679 milyard rubl təşkil edib. Fabriklərin yenidən qurulması və müharibənin aparılması xərcləri də daxil olmaqla, ümumi zərər iqtisadçılar tərəfindən 2 trilyon rubl olaraq qiymətləndirilir. 1940-cı ildə SSRİ büdcəsinin gəlirlərinin 180 milyard rubl olmasına baxmayaraq, milli iqtisadiyyat, metallurgiya və kənd təsərrüfatı 10 il geriye - 1930-cu illərin səviyyəsinə atıldı.

Qanlı döyüşlər başa çatdı, lakin rəhbərlik və xalq qarşısında geniş miqyaslı bir vəzifə - ölkəni bərpa etmək dayandı. Bir vaxtlar SSRİ-nin qarşısında 20-ci illərin birinci yarısında, yəni Birinci Dünya Müharibəsindən və Vətəndaş Müharibəsindən sonra bərpa işləri durmasına baxmayaraq, bu dəfə iqtisadi şərait fərqli idi.

Sənaye bərpası - 1930-cu illərin sonlarında SSRİ ağır sənayesi yaxşı inkişaf etmiş sənaye dövlətinə çevrilmişdi. Müharibə ölkə iqtisadiyyatına çox böyük ziyan vursa da, onu məhv etmədi. Şərq rayonlarının sənaye potensialı daha da artmışdır. Beləliklə, bərpa işləri üçün möhkəm zəmin yarandı.

Kənd təsərrüfatının bərpası - Müharibə həm də kənd təsərrüfatı sektorunu xeyli zəiflətdi. Dəhşətli döyüşlər və ərazilərin işğalı kəndlərin əmək qabiliyyətli əhalisinin üçdə birini əlindən aldı. 1945-ci ildə kənd təsərrüfatı istehsalı müharibədən əvvəlki səviyyənin yalnız 60%-ni təşkil edirdi. Prioritet vəzifə ağır sənayenin bərpası olduğundan kənd təsərrüfatına yardım minimal idi - kifayət qədər maliyyə ayrılmadı, yeni texnika verilmədi, müharibə illərində kolxozlarda atların sayı yarıdan çox azaldı. 1946-cı ildə taxılın ümumi məhsulu 1940-cı illə müqayisədə 2,2 dəfə az idi. Aclığın baş verməsi 770,7 min nəfərin ölümünə səbəb oldu.

1946-cı ilin məhsul çatışmazlığı və aclıq ölkə rəhbərliyini kənddəki vəziyyətə diqqət yetirməyə məcbur etdi. Traktorların və kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı artırıldı maşınlar və gübrələr, kəndlərin elektrifikasiyası işləri genişləndi. Kolxoz və sovxozlarda müharibədən əvvəlkindən 40-50% çox texnika var idi.

Müharibədən sonrakı illərdə sovet xalqının həyatı - Artıq qeyd edildiyi kimi, müharibə kənd təsərrüfatına ağır zərbə vurdu, resursların ilk növbədə sənaye sahəsinə paylanması səbəbindən bərpa sürətlə getmədi, müvafiq olaraq kənd əhalisi üçün xüsusilə çətin idi.

Müharibədən sonrakı ilk illərdə bir çox insanlar başqa geyimləri olmadığı üçün

küçələrdə hərbi geyimdə gəzirdilər. Onlar yararsız hala düşənə qədər palto, yorğan gödəkçə, çəkmə və əmək geyindilər.

Sağlamlığın yuxarıdakı qiymətləndirmələri belə bir nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, müharibədən sonrakı sovet iqtisadiyyatı yüksək inkişaf tempinə malik idi, bu da ona 1947-ci ildə müharibədən əvvəlki səviyyəyə çatmağa və onilliyin sonuna onu xeyli ötməyə imkan verdi. Böyük insan və maddi itkilər fonunda bu uğur inanılmaz görünür. Bunu izah etmək üçün SSRİ-ni müharibədən sonrakı SSRİ-nin belə sürətli iqtisadi inkişafını təmin edən amilləri başa düşmək lazımdır.

İqtisadiyyatın bərpasının investisiya amili- Müharibədən sonrakı Sovet iqtisadiyyatı 1947-ci ildə müharibədən əvvəlki səviyyəyə çatdısa, əsas fondların həcmnin bərpasının bu ildən gec olmayaraq baş verdiyini güman etmək məntiqlidir.

Göründüyü kimi, SSRİ-nin müharibədən sonrakı iqtisadi bərpasının uğurları, əsasən, müharibə dövründə müttəfiqlərin köməyi və məğlub edilmiş düşmənin əraziləri və ölkələri üzərində hərbi nəzarətin yaradılması ilə bağlı xarici amillərlə müəyyən edilmişdir. Xarici mülkiyyətin SSRİ iqtisadiyyatında çox böyük əhəmiyyət kəsb etməsinə baxmayaraq, onun statistik qiymətləndirilməsi uzun müddətdir həyata keçirilmir.

Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzü nəticəsində dəymiş ziyanın miqdarı və strukturu, həlak olan insanlar, mədəni irsin dağıdılması, ekoloji terror, 44 günlük müharibədə parlaq qələbə qazanması haqqında məlumat verir. Bundan əlavə, Qarabağ və Şərqi Zəngəzur ərazilərində faydalı qazıntılar, xammal, enerji və su ehtiyatlarının olması, turizm imkanları sistemləşdirilir. Qələbədən sonra son bir ildə görülmüş işlərə xüsusi diqqət yetirilərək, bu regionların iqtisadi inkişafının əsas istiqamətlərinin xüsusiyyətləri qeyd edilib, davamlı və inklüziv iqtisadi inkişaf, kompleks innovativ infrastrukturların və sahibkarlığın tətbiqi imkanları ilə bağlı tövsiyələr verilib.

Bütün bu sosial-iqtisadi nailiyyətlər Qarabağ müharibəsində erməni işğalçısı üzərində parlaq qələbəyə yol açdı.

2020-ci ilin noyabrında Azərbaycan və Ermənistan arasında münaqişənin başa çatması regionda təhlükəsizliyin, sabitliyin, rifahın və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın formalaşmasına, ticarət-iqtisadi əlaqələrin genişlənməsinə, yeni beynəlxalq və regional nəqliyyat və nəqliyyat vasitələrinin istifadəsinə böyük təkan verir.

Hazırda işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası, daha da inkişaf etdirilməsi, zəruri infrastrukturun yaradılması və əhalinin öz doğma yurdlarına qaytarılması istiqamətində genişmiqyaslı işlər həyata keçirilir.

İndi azad edilmiş ərazilər böyük tikinti meydançasını xatırladır. Bir tərəfdən yeni infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi üçün etibarlı əsaslar qoyulur, digər tərəfdən isə beynəlxalq standartlar əsasında hazırlanmış müasir layihələr istifadəyə verilir. Xüsusi vurğulanmalıdır ki, bu regionlarda iqtisadiyyat aşağıdakı altı əsas istiqamət üzrə dövlət-özəl sektor tərəfdaşlığı əsasında inkişaf edəcək:

- Mədən sənayesi;
- Yüngül və qida sənayesi;
- Kənd təsərrüfatı biznesi;
- “Yaşıl enerji”;
- Nəqliyyat və anbar logistikası;

- Turizm.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə yeni və müasir sahibkarlıq subyektlərində investisiyaların yaradılması aşağıdakı təşkilati, texniki və sosial-iqtisadi üstünlüklərin əldə olunmasına öz töhfəsini verəcək:

- Davamlı rəqabət qabiliyyəti çərçivəsində problemlərin və maraqların birgə həlli;

- Əmlakdan rəşional istifadə;

- İstehsal və xidmət sahələrində bələdiyyələrin rolunun genişləndirilməsi;

- Yeni texnikanın, texnologiyanın və İKT-nin tətbiqi üçün əlverişli şəraitin yaradılması;

- Məqsədli innovasiya layihələrinin birgə həyata keçirilməsi;

- İstehsal, enerji və nəqliyyat xərclərinin minimuma endirilməsi;

- İstehsal prosesində və maddi-texniki təchizatda qənaət prinsipinin tətbiqi;

- Maliyyə imkanlarının və ixrac potensialının genişləndirilməsi;

- İnnovasiyaların idarə edilməsinin mütərəqqi üsullarının geniş tətbiqi;

- Kənd təsərrüfatı texnologiyası, sanitariya və fitosanitar xidmətlərin kombinasiyasının vahid məkanda və ərazidə həyata keçirilməsi;

- Məhsulun istehsalının, emalının və satışının yekun nəticəsi nəzərə alınmaqla əməyin həvəsləndirilməsi;

Ədəbiyyat:

1. Allahverdiyev H., Qafarov K., Əhmədov Ə. (2002), İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi, Bakı, Qanun, 445 səh.

2. Əliyev T. N. (2021), İşğaldan azad edilmiş Azərbaycan ərazilərində qabaqcıl idarəetmə metodları əsasında sahibkarlığın inkişaf istiqamətləri, İqtisadi artım və sosial təminat, buraxılış I, Bakı, 2021, səh.10-19.

3. Marie-Claire C.S., Ashfaq K. (2015), Sustainable development law principles, practices and prospects, New York, UN, 360 p.

4. Бутенина Н.В. (2004). Ленд-лиз: сделка века. М.: Издательский дом ГУ-ВШЭ, 312 с. [Butenina, N. (2004). Lend-Lease: The Deal of the Century. Moscow: HSE Publishing House, 312 p.